

CHRISTIAN NILSSON

Sjunkande rörlighet — ett hinder för industriell expansion? Kommentar till Rune Åberg

I Ekonomisk Debatt 7/1981 hävdade Rune Åberg att det inte var sänkt rörlighet som låg bakom den minskade industrisysselsättningen utan låg efterfrågan på arbetskraft. Lösningen låg därför inte i åtgärder som ökar rörligheten på arbetsmarknaden utan i stimulanser till ökad produktion. Åberg har överdrivit säkerheten i datamaterialet, menar Nilsson. Snarare tyder såväl det statistiska materialet som attitydundersökningarna på att arbetssökande ratar industrijobb och föredrar beredskapsarbete eller t o m arbetslöshet.

Åbergs tes

En nödvändig förutsättning för att rörlighet skall komma till stånd på arbetsmarknaden är att det finns lediga jobb. Rune Åberg försöker i sin uppsats "Sjunkande rörlighet — ett hinder för industriell expansion?" visa att minskningen i rörlighet är en följd av färre tillfällen till rörlighet. När antalet lediga jobb blir större kommer också rörligheten att öka: "tillfälleshypotesen".¹ Åbergs tes är att benägenheten till rörlighet inte minskat, att omställningspotentialen inte är oroväckande låg och att bindningarna till arbetsgivare och orter inte är oroväckande starka. Åberg säger sig vilja utsätta "bindningshypotesen" och de implikationer som enligt honom dragits från denna hypotes för kritisk granskning.

Syftet med denna kommentar till Rune Åbergs uppsats är att söka visa att det statistiska datamaterial på vilket analysen vilar inte självklart skall tolkas på det sätt Åberg gör. Jag ställer dessutom frågan om inte den modell som ligger till grund för analysen är alltför enkel.

Problemet

Rörligheten på den svenska arbetsmarknaden har under 70-talet visat en fallande tendens. Ett flertal statistiska indikationer kan belysa detta. Som exempel kan nämnas att andelen av de sysselsatta som bytt arbetsgivare någon gång under året sjunkit från 13,1 procent 1966 till 8,6 procent 1978, för industrisektorn från 10,3 procent till 5,5 procent (AMS-meddelande från utredningsenheten 1976:43 och 1979:18). Rune Åberg ger i sin uppsats ett antal andra exempel.

Det rådet stor enighet om att den externa rörligheten minskat. Däremot finns skilda uppfattningar om orsakerna till denna nedgång och dess samhällsekonomiska betydelse.

Den svenska industrins nuvarande storlek är otillräcklig för att möjliggöra en balanserad ekonomisk utveckling i vårt land. Antalet sysselsatta i industrisektorn skulle behöva öka med i storleksordningen 100 000 personer för att det skall vara möjligt att återställa balansen i utrikesbetalningarna (SNS Konjunkturråds rapport 1980/81, kapitel 4). Ett bytesbalansproblem kan sägas vara spegelbilden av en kostnadsobalans. Genom sänkta lönekostnader för industriarbetarna i relation till industriarbetarna i våra konkurrentländer skapas utrymme för förbättrad konkurrenskraft och ökad export. De under

¹ Motsvarande tankegångar finns också i "Näringspolitik för 80-talet", LO [1982], s 155.

senare år genomförda devalveringarna av kronan kan antas kraftigt ha reducerat det svenska näringslivets kostnadsgap. En central fråga är nu om en expanderande efterfrågan, exempelvis från exportmarknaden, i detta läge är tillräcklig för att generera den nödvändiga industriproduktionstillväxten. Med andra ord kommer industrisektorn att kunna dra till sig den nödvändiga arbetskraften utan att det under denna anpassningsprocess uppstår flaskhalsproblem på arbetsmarknaden?

Hur tolka den faktiska utvecklingen?

Antalet externt ombytessökande inom industrin var 1979 cirka 30 000 fler än antalet som faktiskt bytte arbetsplats. Därtill kommer att 49 procent av de vid arbetsförmedlingen registrerade ombytessökande och 32 procent av övriga ombytessökande var beredda att ta arbete på annan ort. I en attitydundersökning av flyttningsviljan som SIFO utfört vid två olika tidpunkter, 1971 och 1978, svarade vid båda tillfällena 35 procent att de gärna flyttade. Alla dessa siffror pekar enligt Åberg på "en så hög rörlighetsbenägenhet att det borde räcka för att klara rekryteringen till den relativt måttliga sysselsättningsökning inom industrin som det kan bli tal om".

Det av Åberg presenterade datamaterialet ger ett bestickande intryck. En hög rörlighetsbenägenhet uppskattad i en attitydundersökning behöver dock inte innebära att de arbetssökande, när rekryteringsbehovet stiger vid olika industriföretag, verkligen är beredda att ta arbete där. Enligt min uppfattning råder det inte någon tvekan om att industrin har svårigheter att konkurrera om arbetsutbudet. En indikation på detta ger AMS s k sökandestatistik. Som framgår av *tabell 1* svarade hösten 1979 industriarbetena för 22 procent av utbudet av lediga platser, medan de som sökte industrijobb endast utgjorde 15 procent av totala antalet sökande. Industrins konkurrensproblem framträder ytterligare om man betänker att 19 procent av de arbetssökande hade industriarbete som tidigare yrke.

Attityden till olika slags arbeten belyses också av svaren på följande två frågor som 1980 ställdes till de vid arbetsförmedlingarna i Tierps kommun registrerade arbetslösa: "Om Du fick välja fritt, på vilken arbetsplats skulle Du då helst arbeta?" och "Vilken av följande alternativa sysselsättningar skulle Du föredra?" Svartalternativen var beredskapsarbete, arbetsmarknadsutbildning och industriarbete. Svaren på den förra frågan har jag grupperat under rubrikerna industri, privat service och kommunen. Av männen valde 23 procent industrin i första hand, medan dryga 30 procent i första hand valde privat service och ungefär lika många kommunen. Av kvinnorna valde endast 4 procent industrin i första hand och hela 70 procent kommunen. Svaren på den senare frågan understryker den negativa attityden till industriarbete. Av männen föredrog 56 procent AMS-sysselsättning i form av utbildning eller beredskapsarbete framför arbete i industrin och bland kvinnorna hela 90 procent.

Den faktiska omflyttningen styrs av utbud och efterfrågan på olika lokala arbetsmarknader och av boendepreferenser. Att dessa två krafter inte behöver samverka får man klart för sig när man jämför 60-talets faktiska flyttningsmönster med de attityder som registrerades i en enkätundersökning 1966.

Under 60-talet registrerade storstads-länen en genomsnittlig årlig nettoutflyttning på cirka 13 000 personer från övriga län. Denna omflyttning inom landet motsvarade marknadens krav i den meningen att vid en mindre omflyttning skulle de regionala balansbristerna sannolikt förvärrats. Om i stället boendepreferenserna som de kom till uttryck i enkätundersökningen styrt flyttningsmönstret skulle storstäderna drabbats av en mycket kraftig nettoutflyttning. Givet totala antalet flyttningar skulle nettoutflyttningen vara ungefär fyra gånger så stor som den nettoutflyttning till storstadslänen som faktiskt kom till stånd. Flyttningsstatistikens "storstadslän" är dock inte identiska med enkätundersökningens "storstä-

Tabell 1. Industrins arbetskraftsefterfrågan och arbetsutbudet riktat mot industrin. (I procent av efterfrågan och utbud på arbetsmarknaden, november 1979.)

	Faktisk syssel- sättning	Efter- frågan	Sökt arbete	Tidigare yrke
Industri inkl gruvor	23,4	22,4	14,7	19,1

Källa: AMS Meddelande från utredningsenheten 1980:2

der", varför en sådan kalkyl kan innebära en kraftig överskattning av den nettoutflyttning från storstadslänen som skulle komma till stånd om bostadspreferenserna styrt flyttningsmönstret. Slutsatsen att flyttningsriktningen skulle ha kastats om, om boendepreferenserna styrt flyttningsbeteendet, påverkas däremot knappast. (Se vidare Nilsson [1982] s 168 ff.)

Genom den omsvängning i flyttningsmönstret som kommit till stånd under 70-talet, med en genomsnittlig årlig nettoutflyttning från storstadslänen på cirka 7 000 personer, har vi fått ett flyttningsmönster som bättre stämmer med de i attitydundersökningen uttalade boendepreferenserna. Däremot förefaller marknadens inflytande på flyttningsmönstret avsevärt ha reducerats.

Åberg ser också den sedan början av 60-talet registrerade sjunkande tendensen i antalet fall av arbetsvägran anmälda till arbetsmarknadsverket, som en indikation på att flyttningsmotståndet inte ökat. I samband med 1979-80 års konjunkturrådsrapport gjordes en liten intervjuundersökning med representanter bl a för länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar i tre län. Utgångspunkten för dessa intervjuer var att många arbetsgivare kritiserade arbetsförmedlingarna för att vara alltför liberala beträffande arbetskravet, dvs att det var för lätt att få arbetslöshetssättning. Av dessa intervjuer får man dock snarast intrycket att minskningen i antalet fall av arbetsvägran är en följd

av den allmänna liberaliseringen i samhället men också är ett uttryck för en anpassning av vår arbetsmarknadspolitik till den av ILO 1964 antagna sysselsättningskonventionen: "...att åstadkomma och bevara full, produktiv och fritt vald sysselsättning..." (Nilsson [1980] s 120 f).

För enkel modell?

Genom att ställa frågan som Åberg gör — Är den observerade minskningen i rörlighet en följd av minskad benägenhet till rörlighet eller minskat antal tillfällen till rörlighet? — så förutsätter han därigenom också implicit oberoende mellan benägenheten till rörlighet och antalet tillfällen. Om det emellertid skulle föreligga ett sådant beroende, och en minskad rörlighetsbenägenhet negativt påverkar tillgången på arbetstillfällen, är det naturligtvis fel att tolka denna minskning som ett stöd för tillfälleshypotesen.

Konjunkturinstitutets mätningar indikerar att arbetskraftsbristen i industrin blivit ett allt mindre problem. Andelen företag som uppger brist på yrkesarbetare har under 70-talets konjunkturtoppar varit lägre än under 60-talets. Samtidigt som arbetskraftsbristen blivit allt mindre av restriktion, har däremot svårigheterna att sälja produkterna trendmässigt ökat. Tillgängliga data tyder, enligt Åberg, därför på att arbetskraften blivit allt mindre en bristresurs. När Åberg drar denna slutsats bortser han dock, enligt min uppfattning, både

från den koppling som, via lönebildningen, finns mellan industrins konkurrensförmåga på exportmarknaderna och arbetsmarknadssituationen; konkurrens om arbetskraften kan som 1974-75 komma att driva på löneglidningen. Och från den koppling som, via facket, finns mellan arbetstagarnas inställning till arbetsmarknadsbetingade flyttningar och utformningen av sysselsättningspolitiken. Ett växande missnöje med "flyttlasspolitiken" under senare delen av 60-talet framtvingade en ändrad inriktning av sysselsättningspolitiken, och mål som regionalbalans och anställningstrygghet betonades starkare. För att nå dessa nya mål har genomförts ett omfattande lagstiftningsarbete — äldrelagarna, lagen om anställningstrygghet, främjandelagen, anpassningslagen, arbetsmiljölagen, lagen om styrelserepresentation för de anställda samt medbestämmandelagen. Dessutom har mycket betydande resurser satsats på regional- och industristödspolitik samt på olika AMS-verksamheter.

En sannolik konsekvens av de höga sysselsättningspolitiska ambitionerna under 70-talet är att lönebildningen blivit mera störningskänslig. Ambitionen att möta arbetslösheten redan inne i företagen kan antas negativt ha påverkat industriföretagens produktivitetsutveckling, och därmed också utrymmet för reallöneökningar. Samtidigt har dessa åtgärder tillsammans med massiva AMS-insatser för att stödja sysselsättningen bidragit till att hålla tillbaka den öppna arbetslösheten; översysselsättningen exempelvis i varvsindustrin och industrins svårigheter att konkurrera med de olika AMS-verksamheterna om de arbetssökande, kan särskilt under konjunkturens uppgångsfas skapa sk inlåsnings effekter. Om en liten arbetslöshetsrisk leder till större lönekrav kan den låga öppna arbetslösheten ha medverkat till att löneutvecklingen blivit för snabb. Sammantaget ger detta en förklaring till industrins under 70-talets andra hälft försämrade konkurrensförmåga, vilken också betytt minskat antal arbetstillfällen. Och om detta är riktigt skulle en mera expansivt inriktad poli-

tik med syftet att öka industrins arbetskraftsefterfrågan kunna få motsatt effekt genom att förvärpa obalanserna på arbetsmarknaden och driva på löneglidningen, och därigenom åter försämrade industrins konkurrensförmåga.

Marknadens minskade inflytande över flyttningsrörelserna mellan olika geografiska delmarknader, vilket är en annan viktig konsekvens av politikomläggningen, har medfört ökade krav på rörlighet inom de enskilda delmarknaderna; minskad geografisk rörlighet ökar anpassningsbördan på de lokala och företagsinterna arbetsmarknaderna. Förlängda arbetslöshetstider för de svaga grupperna på arbetsmarknaden — de handikappade, de äldre, dåligt utbildade kvinnor och ungdomar — torde bli följden. Det är också markant hur kvinnorna, speciellt de yngre, i första hand söker kontors-, affärs- och vårdyrken. Under 70-talet har utbudet av denna typ av arbeten varit relativt sett större på stora arbetsmarknader än på små. Den interregionala trögrörligheten har därför sannolikt begränsat många lokalt bundna kvinnors möjlighet att konkurrera på arbetsmarknaden, vilket torde leda till att de har högre relativ arbetslöshet och sämre anställningstrygghet än andra grupper.

Trygghetslagstiftningen och införandet av en obligatorisk särbeskattning kan antas ha haft effekter på arbetskraftsefterfrågans sammansättning; andelen vikariats- och deltidsjobb har ökat. Åberg hävdar att dessa jobb är mindre intressanta från rörlighetssynpunkt. Vad gäller vikariatet har han säkert rätt. När han hävdar att denna utveckling också ger stöd åt tillfälleshypotesen är detta däremot tveksamt. Enligt Marianne Petterssons undersökning av deltidsarbetet är utbudet av deltidsjobb efterfrågebestämt, dvs en följd av den ökade förvärvsfrekvensen för sammanboende kvinnor med barn. (Pettersson [1981], kapitel 6). Vill kvinnorna ha deltidsjobb så kan det knappast vara ett flyttningshinder att det finns ett utbud av sådana. Sannolikt ligger restriktionen snarare just i att två personer samtidigt skall ha nya jobb,

vilket skulle styrka bindningshypotesen.

Vikariatsjobben å andra sidan är en direkt konsekvens av den starkare bindning mellan arbetsgivare och anställda. I dag är det knappast några som frivilligt lämnar en tjänst på grund av trygghetslagarna och osäkerheten på arbetsmarknaden. Och slutsatsen är även i detta fall att de institutionella förändringarna, framsprungna ur arbetstagarernas trygghetsbehov, gett upphov till lösningar på arbetsmarknaden som knappast kommer att försvinna i en konjunkturuppgång.

Slutsatser

Analysen av orsakssammanhangen bakom den registrerade minskningen i rörlighet på arbetsmarknaden har betydelsefulla implikationer för utformningen av den ekonomiska politiken. Denna fråga kräver därför en allsidig belysning. Åbergs artikel utgör enligt min uppfattning ett viktigt inslag i en sådan diskussion med en nyanserad argumentation för vad han benämner tillfällighetshypotesen. Slutsatserna i artikeln har dock framkallat mera onyanserade reflexioner: "Åberg visar att ojämlikhetens stridsmän knappast kan använda rörligheten på arbetsmarknaden som argument för ökad ojämlikhet och mindre lagstiftning. Blir det bara mera industrijobb är det nog inte svårare än förr att besätta dem." (Korpi [1982]).

Jag tolkar den faktiska utvecklingen

utifrån givna statistiska data annorlunda än Åberg. Jag har dessutom en annan syn på arbetsmarknadens funktionssätt. Detta gör mig också mera skeptiskt inställd till en efterfrågestimulerande politik. Det finns en betydande risk att en sådan inriktning av den ekonomiska politiken på sikt kan komma att ställa ännu fler arbetssökande vid sidan av den reguljära arbetsmarknaden. Jag menar i stället att vi för att åstadkomma den för balans i utrikesbetalningarna nödvändiga utbyggnaden av industrin — även om denna utbyggnad utsträcker över en relativt lång tidsperiod — måste skapa en väsentligt mera flexibel arbetsmarknad. Detta förutsätter bl a radikalt ändrade attityder till industriarbete, ökad rörlighet yrkesmässigt och geografiskt och inte minst ändrade lönerelationer till industriarbetarnas förmån.

Referenser

- Arbetsmarknadsstyrelsen, *Meddelanden från utredningsenheten*.
 Konjunkturrådets rapport 1980-81. SNS.
 Korpi, W., [1982], "Ojämlikhet är bra för de bäst ställda", cirkulärartikel i A-pressen.
 Nilsson, C., [1980], "Arbetsmarknadens anpassningsproblem", Rydén, B. och Lundberg, E. (red), *Svensk ekonomisk politik. Lärdomar från 70-talet*. SNS.
 — [1982], "Sysselsättningspolitiken och arbetsmarknadens regionala anpassningsproblem", i *Arbetsmarknadspolitik under debatt*, EFA.
 Näringspolitik för 80-talet, LO [1982].
 Pettersson, M., [1981], *Deltidsarbetet i Sverige*. Arbetslivscentrum.
 Åberg, R., [1981], "Sjunkande rörlighet — ett hinder för industriell expansion?" *Ekonomisk Debatt*, årg 9, nr 7.